

Akışkan Modern Toplum, Saf İlişki ve İnsani Birlikteliklerin Geçici Hale Gelişi

Mustafa Solmaz¹

Ersoy Özmen Alkan²

Makale Türü: Derleme

Geliş Tarihi / Submitted: 18.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 04.11.2021

Yayın Tarihi / Online Publication: 30.11.2021

Özet: Çalışmanın amacı, insani birlikteliklerin geçici hale gelişini, Bauman'ın ve Giddens'in sosyal teorilerinden hareketle izah etmektir. Söz konusu amacı gerçekleştirebilmek için nitel bir çalışma yapılmıştır ve literatür taramasına müracaat edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ileri kapitalizm koşullarında yaşayan bizlerin daha fazla nesne tüketmemiz için üretim sistemi tarafından ayartıldığımız ve sürekli olarak bir metadan diğerine koştuğumuz ve bu durumun da insani birliktelikleri geçici hale getirdiği anlaşılmıştır. Nesne çevriminin hızlanmasının, insani birlikteliklerde geçici ilişkilerin ağırlık kazanmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Bireyler uzun süreli birliktelikleri ve sıkı bağlıkları hareket serbestliklerini kısıtlayan, yeni fırsatları engelleyen, korkutucu ve kaçınılması gereken bir durum olarak görmüşlerdir. Böylece Bauman'ın "akışkan aşk", Giddens'in ise "saf ilişki" diye kavramsallaştırdığı geçici birlikteliklere yönelmişlerdir. İnsani birlikteliklerin geçici hale gelmesi ise aile kurumunun değişimine ve onun yerini daha geçici "esnek" veya "yarı zamanlı çiftlerin" almasına yol açmıştır. Öte yandan kimi araştırmalarda bu yeni tarz birlikteliklerin "çok sığ", "sağlıksız" ve "tatmin edici olmadıkları" da dile getirilmiştir. Dolayısıyla hem geçici birlikteliklerin risklerinden korunmak hem de toplumda önemli işlevleri yerine getiren aile kurumunun yapıbozumuna uğramasını engellemek için bireylerin aşka ve sevgiye dayalı birlikteliklere yönelmeleri ve aşırı bağlıklardan kaçınmaları gerektiğini sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Akışkan Modernite, Akışkan Aşk, Saf İlişki.

1. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mustafa.solmaz@inonu.edu.tr

2. Arş. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ersoy_ozmen@ktu.edu.tr

1. Giriş

Kapitalizmin daha önceki evreleri dayanıklı meta üretimine dayanırken ve bunu da metaların tüketim sürelerinde, onların üretimi için gerekli olan ömür boyu iş garantilerinde vb. görmekteyken bugün bambaşka bir dünya ile karşı karşıyayız. Artık dayanıklı malların yerini kullan at türünden mallar almıştır ve günümüzde kapitalizm, üretilen metaların hızlıca tüketilip atılmalarına ve onların yerini yenilerinin almasına bağımlıdır. Bauman atalarımızın ömrünün çalışmakla geçtiğini, bir üretim birinden diğerine koşturduğunu; bizimkisinin ise üretim değil, tüketimle geçtiğini ve bir tüketim nesnesinden diğerine koşturduğumuzu, her türlü ayartıcılığa ve cazibeye kendimizi kaptırdığımızı söyler. Ona göre kapitalist sistemin ayakta kalabilmesi için bireylerdeki bu isteme ve arzu ateşinin söndürülmemesi gereklidir (Bauman, 1999a: 43; Bauman, 2012a: 87-88). Ancak bu şekilde üretim yapan veya hizmet sunan şirketler ayakta kalabilirler.

Metaların hızlıca kullanılıp atılmalarına ve onların yerini sürekli olarak yeni malların almasına kapitalizm ihtiyaç duymaktadır. Fakat varlığını bundan başka şekilde sürdüremeyecek hale gelen kapitalizmin neden olduğu durum yalnızca meta ile insan arasındaki geçici bir araya gelişlere yol açmamıştır. Kapitalizm insanlar arasındaki uzun süreli bağlanmaları, birliktelikleri de değiştirmiş ve onları geçici ilişkilere dönüştürmüştür.

İnsani birliktelikler uzun süreli bağlanmaya dayalı olmaktan çıkmış, daha geçici hale gelmişler ve ilişkinin merkezi de “sadakat” yerine “uygun anı değerlendirmek” olmuştur. Baumancı terminolojiyle bugün tıpkı hisse senetlerinde olduğu gibi ilişkilerimizde de önemli olan şey, uygun anı, ele geçen fırsatı değerlendirme olmuştur (Göka, 2013: 195). Artık “ölüm bizi ayırana dek” anlayışı etkisini kaybetmekte ve onun yerini daha geçici birliktelikler almaya başlamaktadır.

Uzun süreli birlikteliklerin, “iyi günde-kötü günde bir arada olunacağına” dair sözlerin verildiği bağlanma tarzları bugün önemli oranda değişmekle de kalmamakta bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün insanlar arasındaki en büyük sorunlardan birisi de uzun süreli bağlanmadır, bunun doğuracağı riskler ve tehlikelerden insanlar kaçınmakta ve olumsuzlukları minimize etmeye çalışmaktadır. Uzun süreli birlikteliklerin koruyucu yanlarının yanında neden oldukları olumsuzlukları da gören bireyler artık böy-

lesi ilişkilerden uzak durmakta ve daha kısa süreli ilişkilere yönelmektedirler. Yaptıkları şey, uzun süreli birlikteliklerin taşıdığı belirsizliklerden ve risklerden korumak mıdır? Yoksa bu belirsizliklerden ve risklerden kaçınmaktan ziyade isteklerinin ve arzularının peşinden giderek dur durak bilmeden bir ilişkiden diğerine geçmek midir? Bu soruların yanıtlarını Bauman'ın sosyal teorisinden hareketle ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bunun için Giddens'in kullandığı "romantik aşk" ile "saf ilişki" kavramlarından da yararlanılacak ve daha sonra geçici bir araya gelmelerin dijitalleşmesine değinilecektir. Dijital dünya insanlara birçok avantaj sunmakla birlikte onların arasındaki ilişkileri nasıl yüzeysel ve geçici hale getirdiği de gösterilmeye çalışılacaktır.

2. Akışkan Modernlik ve Kırılğan İlişkiler

Bütün sosyal teorisine sinmiş olan modernlik evresini "katı modernlik" ve "akışkan modernlik" şeklinde iki ana doğrultuda izah etmeye çalışan Bauman'da bu evrelerden ilki, her şeyin düzenlendiği, katı formların egemen olduğu bir zaman dilimini ifade eder. Katı modernlik kurumsal perspektiflerin, daha sabit formların belirgin olduğu bir dünyayı ifade ederken; akışkan modernlik her türlü sosyal formun, rutinin, sabit davranış kalıplarının gücünü yitirmesini niteler (Başer, 2013: 126). Katı modernlik belirsizliğin en korkulu rüya olduğu bundan dolayı da epistemolojiden ahlaka, siyasete ve bürokrasiye kadar bütün muğlaklıkların izinin silinmeye çalışıldığı bir evreyi ifade ederken; akışkan modernlik belirsizliğin, süreksizliğin artması anlamına gelir. Belirlilik ve düzenliliklerin yerine geçici karşılaşmaların, süreksiz ilişkilerin geçmesini niteler.

Modernliğin katı evresinde geleceği kontrol etmek ve düzenlemek başlıca kaygıyken, akışkan evrendeki temel ilgi uzun vadeli yatırımlardan ve geleceğe yönelik öngörülerden kaçınmaktır (Başer, 2013: 125). Akışkan dünyada bağlar veya bağlanmalar ardıl karşılaşmalardır, kimlikler art arda giyilen maskelerdir, yaşam hikâyeleri ise uçucu anıların bir araya gelmelerinden başka bir şey değildir (Bauman, 2000: 39). İçinden geçmekte olduğumuz gerçeklik dinamik bir şekilde akmakta ve o tıpkı sıvılar gibi durağan kalamamakta, şeklini koruyamamaktadır. İlgilendiğimiz konular ve genel olarak hayallerimiz, korkularımız, imrendiklerimiz, tiksindiklerimiz, ümitlerimiz, endişelerimiz genel olarak tüm bunlar sürekli olarak değişmektedir (Bauman,

2011a: 7). Başka bir ifadeyle “akışkan modernlik” bireylerin davranışlarını, alışkanlıklara ve rutinlere dönüştürme fırsatı dahi bulamadan değiştiren bir toplumdur (Bauman, 2018: 7).

Her şeyin değiştiğini ve kalıcı olanın ortadan kalktığını ifade etmek için Bauman’ın kullanmış olduğu “akışkan modernlik” kavramı, Jacobsen’in ve Marshman’ın da belirttikleri gibi (Jacobsen-Marshman, 2008: 26) Berman’ın “katı olan her şey buharlaşıyor”una benzemektedir. Bauman’dan çok daha öncesinde özellikle Marx ve Engels’in Manifesto’sundan yararlanan Berman katı olanın erime tasavvuru ve diyalektik, yenileyici özyıkım, bağdaşamayan insan, değerlerin başkalaşımı, kaybedilen hale vb. gibi süreçlerle buharlaştığını belirtir. Ona göre içinden geçmekte olduğumuz gerçeklik, “Geçmişten öylesine koparılmış ve öylesine baş döndürücü bir hızla koşturuyor ki, kök salamıyor; bir günden ertesine ayakta kalabilmekle yetiniyor: Başlangıcına dönemiyor ve böylelikle yenilenme gücünü bulamıyor” (Berman, 2004: 57). Bauman, Berman’dan daha da ileriye gider ve katı olan her şeyin buharlaşmasının modernitenin başlangıçlarında söz konusu olan bir şey olduğunu belirtir. Onun bununla kastettiği şey temelde *Manifesto*’daki değinilmiş olan burjuva dinamizmiyle ilişkilidir. Burjuva düzeninin ürünü olan modern dünyanın, geleneksel kalıpları eritmesi ve onların yerine daha yenilerinin geçmesidir.³ Fakat Bauman’a göre akışkan evrende söz konusu olan şey katı modernlikte olduğu gibi değişen bir kalıbın ya da yapının yerine bir başkasının geçmesi değildir. Geçmişteki çözülmüş olan formlar veya yapıların yerini başka katı formlar ya da yapıların almamasıdır (Bauman, 2011b: 11-12). Akışkan modernlik evresinde bireylerin seçimlerini belirleyen yapılardan, rutinlerden ve kabul edilebilir davranış kalıplarından güvence alan kurumlardan oluşan sosyal formlar artık biçimlerini ve varlıklarını uzun süre koruyamazlar. Daha tasarlanmadan çözümler ve hızlıca erirler (Bauman, 2008: 1).

3. “Burjuvazi, tarihte, son derece devrimci bir rol oynadı. Burjuvazi, üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil, pastoral ilişkilere son verdi. İnsanı ‘doğal efendilerine’ bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı ve insan ile insan arasında, çıplak çıkardan, katı ‘nakit ödemeden’ başka hiçbir bağ bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, dar kafalı duygusallığın kutsal titreyişlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri, değişim-değerine dönüştürdü ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o biricik insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu. Tek sözcükle, dinsel ve siyasal yanılımlarla maskelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz, dolaysız, kaba sömürüyü koydu.” (Marx-Engels, 2011: 119).

Bireylerin davranışlarını belirleyen şey artık kurumlar, normlar veya yapılar değildir, bunların yerini “ayartma” almıştır. Bugün kültür yasaklamalardan, normlardan oluşmamaktadır. Kültürlerimiz baştan çıkarmalarla, cazibelerle, ayartmalarla vb. şeylerle işlemektedir. Kültürlerimizin fonksiyonu artık var olan ihtiyaçları tatmin etmek değildir aksine yenilerini üretmektir (Bauman, 2011b: 13, 17). Kapitalizmin koşulları altında bulunan kültürler ancak bu şekilde varlıklarını sürdürebilirler. Sürekli olarak ayartmak zorundadırlar çünkü sistemin işleyişi buna bağlıdır.

2. Akışkan İlişkilerin Ekonomi-Politiği

Akışkan evre temelde insan arzularının potansiyel sınırsızlığıyla ilişkilidir ve onun amacı bunları arttırmaya yöneliktir. Arzuların tatmin edilmesine veya arzuların, seçimlerin daraltılmasına değil, onların daha başka arzulara yöneltilmesine ve çoğaltılmasına uğraşır (Bauman, 2011b: 36). Katı modernlikte hâkim olan şey ise çalışmak ve üretmektir. Bu dönemde çalışmak ve üretmek hem ekonomik hem de ahlaki bir görevdir (Bauman, 1999a: 20). Modernitenin bu ilk evresi çalışma etiğinin önemli olduğu dönemdir. Sıkı ve sürekli çalışma içerisinde olmak hem erdemli bir hayatın reçetesi hem de toplumsal düzenin temel kuralı olarak görülmüştür (Bauman, 2012a: 112).

Bizden daha önce yaşamış olanlar ömürlerini üretim bandının birbirinin tıpkısı olan devirleri arasında geçirirken; bizler bugün macera ve değişiklik peşinde giderek çekici bir şeyden ötekine, bir ayartmadan diğerine, küçük bir yiyecek kııntısından bir başkasına, bir yemi yutmaktan diğerini yutmaya koşturup durmaktayız. Her bir ayartma, çekicilik, kııntı ve yem, bir öncekinden daha yeni, farklı ve daha dikkat çekicidir (Bauman, 2012a:87-88). Üretim ve tüketim çarkını işler tutmak için, satın alma hevesinin sönmesine asla izin verilmemelidir (Bauman, 1999b: 228). Günümüzde alışveriş merkezleri dileklerin uyanma ve sönme süratini dikkate alarak tasarlanmaktadır yoksa arzuların uzun ve can sıkıcı büyüme süresini öne alarak değil. Bir alışveriş merkezini dolaşırken akla gelebilecek tek arzu, “kendini bırakmak”la, anı tekrar tekrar yaşamakla ve dileklerin ipleri ellerine almalarıyla ilişkilidir. Dileklerin en önemli özelliği ise oldukça kısa ömürlü olmalarıdır (Bauman, 2012b: 29).

Tüketim toplumunda bütün bağlar müşteri ile satın alınan metalar arasındaki ilişki modelini takip eder. Metaların haddinden fazla kalıp tadını

kaçırması beklenmez ve yaşamı güzelleştirmek yerine alt-üst etmeye başladıklarında, terk edilmeleri gerekir. Müşteriler de evlerine aldıkları şeylere ebedi bir bağlılık yemini etmezler ve onlara orada sürekli oturma hakkı vermezler (Bauman, 2011c: 29). Her tür bağlılık yemini veya uzun soluklu taahhüt, hareket serbestliğini kısıtlayan ve yeni fırsatlara engel olan bir şey demektir. Dahası ömür boyu tek bir zorlu işe ya da ilişkiye bağlı kalma ihtimali itici ve korkutucudur (Bauman, 2011a: 97-98). Çünkü dünyayı tüm canlı ve cansız parçalarıyla tüketim nesnelere dönüştüren akışkan modern toplumda, sadakat gurur değil utanç kaynağıdır (Bauman, 2018: 17).

Ekonomik anlamda karşılaştığımız bu arzuların kısıktırılması veya sürekli olarak arzuların peşinden koşulması insan ilişkilerinde de yansımaları bulmakta ve en önemli sonucu “bağlanma”nın ortadan kalkması şeklinde olmaktadır. Bugünün insanların belki de en önemli korkusu herhangi bir şeye veya kimseye bağlanmak, onunla uzun süreli ilişki kurmaktır. “Yakalanmayın! Sıkı sıkı sarılmayın. Unutmayın ki bağlılıklarınız ve vaatleriniz ne kadar derin ve yoğun olursa riskler de o denli büyük olacaktır. Bütün bu yumurtaları tek bir sepete koymanın, budalalığın dik alası olduğunu ise hiç unutmayın!” (Bauman, 2012b: 80). Karşı karşıya olduğumuz şey bağlanma korkusunun yükselişidir ve risklere maruz kalmayı asgariye indiren bağlılık vaadi artık önemini kaybetmektedir (Bauman, 2011c: 29).

Bağlanmanın bir sorun olarak algılanmaya başlanmasıyla birlikte insani ilişkiler özellikle de kadınlarla erkekler arasındaki münasebetler de önemli oranda değişmektedir. Artık geçmişte olduğu gibi uzun süreli birlikteliklerin, ömür boyu ve iyi günde kötü günde bir olunacağına dair evlilik sözlerinin, daha birçok şeyin yapıbozumuna şahit olmaktayız. Günümüzde diğer tüketim malları gibi partnerlik de anında tüketilmektedir ve tek kullanımlıktır yani kullan at şeklindedir (Bauman, 2012b: 30). Çünkü akışkan modern toplumda “evrensel kullan-at ilkesinden muaf kalabilecek hiçbir şey yoktur ve hiçbir şey onun kollarından kurtulamaz” (Bauman, 2018: 9-10). Dolayısıyla partnerlerimiz de partnerlerimizle olan ilişkilerimiz de ve son tahlilde bağlılıklarımız da bu ilkedan etkilenmiştir.

3. Saf İlişki ve Postmodern Erotizm

Giddens, “romantik aşk” ve “saf ilişki” şeklinde ikili bir ayrım yapar ve ikincisini daha çok demokratikleşme adına kadın ve erkek yanında bütün

gay, lezbiyen vb. ilişkilerini de içerecek şekilde kullanır. Biz Bauman'ın yaptığı gibi bu saf ilişkiyi kadın ve erkek arasındaki ilişkilerle sınırlandıracağız ve onun romantik aşka göre farklılaşma biçimlerini ele alacağız.

Giddens, modern öncesi Avrupa'da evliliklerin çoğunlukla cinsel amaçlı değil de ekonomik şartlar temelinde yapıldığını öne sürer. Bu dönemde yoksullar ve genel olarak da halk arasındaki evlilikler tarımsal işgücünü düzenlemenin bir aracıydı ve sürekli olarak ağır çalışmayla geçen bir hayatın cinsel tutkuya uygun bir zemin yaratması da beklenemezdi. Buna aykırı iki durum söz konusuydu. Bunlardan ilki erkeklerin sahip oldukları avantajlardan kaynaklanan evlilik dışı ilişkileriydi, ikincisi ise yüksek statüye sahip ve genel anlamıyla aristokrat kesim içerisinde yer alan kadınların evlilik dışı haz yaşamlarıydı. Yalnızca aristokrat gruplara mensup "saygın" kadınlara bu cinsel serbestlik tanınıyordu. Cinsel özgürlük iktidarın bir ifadesiydi ve yalnızca aristokratik tabakalarda belirli zamanlarda, belirli yerlerde kadınlar üreme ve rutin çalışma zorunluluklarından kurtuldukları için bağımsız bir biçimde cinsel zevklerin peşine düşebiliyorlardı (Giddens, 2010: 40-41).

Halk kesimlerinde karşılaştığımız ve cinsel çekime dayanmayan ama üretimi sürdürebilmenin bir koşulu olarak ortaya çıkan evlilikler ise genelde aile üyelerinin oldukça fazla sayıda olmasına yol açıyordu. Daha geniş aile tiplerinin egemen olmasını gerektiriyordu. Fakat zamanla bu durum değişmiştir, aile bu geniş birliktelik biçimlerinden kopmuş ve daha küçük, özerk bir birim haline gelmiştir.

Dışsal bağlarından uzaklaşmış olan bu ailede babanın otoritesi hala hâkim olsa da bunda bir yumuşama yaşanmıştır. Çünkü birinci olarak ev ile iş birbirinden ayrılmış ve aile daha özel duygusal bağların geçerli olduğu bir yere dönüşmüştür. İkinci olarak çocukların incinebilir ve uzun vadeli duygusal eğitim ihtiyacında olan varlıklar olarak görülmeye başlanmasıyla kadınların çocuk yetiştirme üzerindeki kontrolü artmış ve evin merkezi "babanın otoritesinden annenin sevgisine" kaymıştır. Böylelikle üçüncü olarak kadının konumu, eş olmakla birlikte annelikle birleşmiştir (Giddens, 2010: 44-45).

Karşılaşmış olduğumuz bu romantik aşkın önemli özelliği kadını özel alana hapsetmesi ve onu kamusal alandan uzaklaştırmasıdır. Fakat tam da kadının kamusal alanda, çalışma yaşamında görünmesiyle birlikte aşk ilişkileri de dönüşecektir. Kadın toplumsal hayata katıldıkça cinsel bakımdan özgürleşecek, eski zamanların romantik aşk biçimleri ortadan kalkacak ve onların ye-

rini “saf ilişki”ye dayanan aşk biçimleri alacaktır (Göka, 2013: 200-201).

Romantik aşkta kadın erkeğe tabi hale gelmiş ve özel alanın içerisinde konumlanmışken, saf ilişkide kadın daha çok önem kazanacak ve ilişkide müzakerenin diğer tarafını temsil eder hale gelecektir. Salt bir tabi olmaktan duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edebilir, müzakere edebilir konuma yükselecektir. Romantik aşkta *ars erotica* (erotik sanat) parantez içerisine alınmışken başka deyişle erotizm ve cinsellik geri planda yer alırken veya üstü örtülmüşken saf ilişkide bunlar ilişkinin merkezine yerleşeceklerdir. Romantik aşkta partnerler genelde tekil iken, saf ilişkide sayı değişebilmektedir ve bu noktada belirleyici olan “ikinci bir uyarıcıya kadar” olmaktır. Partnerler belirli tatminler ve hazlar almak için ilişkiye geçerler ve bu durum sona erdiğinde bir başkasına yönelirler (Giddens, 2010: 62-63).

Saf ilişki, romantikte olduğu gibi ömür boyu sadakat duygusuna dayanmaz, günümüzün geçici birlikteliklerini ifade eder. Romantik aşkta iki şey söz konusuydu. Bunlardan ilki bir diğer insana bağlanma ve onu idealleştirme, ikincisi ise geleceğe yönelik planlar tasarlamaydı. Bunlardan ikincisi de en az birincisi kadar önemliydi ve hatta onun nedeniydi (Giddens, 2010: 47). Fakat esasında ikisinin de ifade ettiği şey uzun süreli bir bağlanmaydı (Bauman, 2011a: 98). Partnerler arasındaki ilişkilerin geleceğe yönelik uzun süreli bir tasarımı içermesiydi. Oysa saf ilişkiyle birlikte artık böylesi uzun süreli birliktelikler ortadan kalkmaktadır. Gençler beğendikleri bir şey ya da kimse konusunda “çok kıyak!” (it is cool) derler ve bu deyim aslında gayet iyi seçilmiştir. Çünkü ilişkinin ısınmasına ve sıcak kalmasına müsaade edilmez. Amaç bir ilişkiden diğerine geçmek ve böylelikle devamlı olarak bir yerde kalmanın doğuracağı sıcaklıktan korunup serinliğe geçmektir. Saf ilişkide partnere güçlü duygular beslemek ve bağlılık yemini etmek büyük bir riske girmektir. Bu sizi partnerinize bağımlı kılmaktadır (Bauman, 2012b: 128) ki bu büyük bir tehlikedir. Çünkü sizin bağımlılığınız karşılıklı olmayabilir, karşınızdaki sizi bırakıp gidebilir ve partneriniz çekip gitmekte de özgürdür.

Saf ilişkinin egemen olması, “esnek çiftler”in, “yarı zamanlı çift”lerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu çiftler evi ve ev işlerini paylaşma zorunluluğundan nefret ederler. Ayrı konutları, ayrı hesap defterleri ve ayrı arkadaş çevreleri olmasını tercih ederler ve arzu ettiklerinde zamanı-mekânı paylaşırlar, arzu duymadıklarında ise bundan uzak dururlar. Nasıl ki eski tarz çalışma esnek zamanlardan, çeşitli işlerden ve kısa vadeli projelerden oluşan

bir şeye dönüşmüşse ve geleneksel konut satın alma ya da kiralama yerini devre mülklere ve paket tatil turlarına bırakmışsa aynı şekilde “ölüm bizi ayırana kadar” şeklindeki evlilikler de yerlerini “bakalım yolunda gidecek mi” tarzındaki geçici birlikteliklere bırakır (Bauman, 2012b: 60). Esnek olan bu bir araya gelmelerde, elde edilebileceği umulan şeyler için ilişkiye girilir ve partnerler karşılıklı olarak ilişkilerini sürdürme arzusu duyabilmeleri için birbirlerini yeterince tatmin ettiklerini düşünüyor olmaları gerekir (Giddens, 2010: 58; Bauman, 2012b: 127).

Romantik aşta her şey öncelikle duygusal olarak başlar ve daha sonra da evlilik yoluyla aşk, cinsel birlikteliğe dönüşür. Saf ilişkide ise tersi söz konusudur ve evlilik ya da başka bir şey için değil bizatihi ilişkinin kendisi için, kendisinden dolayı seks istenir. Başka deyişle saf ilişkide öncelikle önemli olan şey, seks ve orgazmdir.

Saf ilişkinin karşılıklı geldiği şey, postmodern cinselliktir. Bu dönemde cinsellik olarak yaşanan an, geçmişteki ve gelecekteki sonuçlarından mümkün olduğunca koparılır ve zamanın şimdisinde yoğun bir şekilde yaşanılır (Bauman, 2005: 278). Zamanın önceki ve sonraki sonuçları ise yaşanan eylemi, sonuçları itibarıyla değerlendirmeyi ifade eder. Bu açıdan geçmişte kalmış olan bir bakış açısıdır ve cinselliği kendisinden başka amaçlar için olması kaydıyla meşru olarak görür. Cinselliğe ve sekse ancak çocuk üretimi için uygun oldukları ölçüde meşruluk addeder. İşte postmodernite cinselliği ve seksi bu üreme işlevine bağımlı olmaktan kurtarmayı, onlara başlı başına bir değer atfetmeyi niteler.

Modern çağ boyunca cinsellik iki strateji dâhilinde belirlenmiştir. Bunlardan ilki cinselliğin üreme işlevlerinin, erotizmden daha çok vurgulanması; ikincisi ise erotizmi sekse tutturmanın bağların kesilmesidir. Birinci stratejide erotizm cinsel üremeyi sağlaması bakımından hoş karşılanmış ve üçüncü bir unsur olan aşk ile haklı çıkarılmış veya üstü örtülmüştür. Aşk dolayısıyla meşrulaştırılmıştır. İkinci stratejide ise aşk yegâne meşrulaştırıcı güç olarak görülmüş ve erotizm de onun hizmetkârı olarak değerlendirilmiştir fakat erotizm hiçbir şekilde cinsellekle bir arada değerlendirilmemiştir (Bauman, 2005: 269-270). Modernden postmoderne geçiş de erotizmin ön plana yerleşmesiyle olmuştur. Modern dönemde aşkla meşrulaştırılan ya da onun hizmetkârı olarak görülen erotizm araçsal konumundan uzaklaşmış, başlı başına bir değer kazanmıştır. Bunu da cinsellekle birleşerek yapmıştır. “Bu-

günlerde erotizm daha önce asla kendi omuzları üzerinde taşıyamadığı bir öz, ama aynı zamanda asla iştirilmemiş bir hafiflik ve uçuculuk edinmiştir. ‘Hiçbir bağla tutturulmamış’, bağısız, dizginsiz, serbest bırakılmış bir erotizm olan postmodern erotizm, uygun gördüğü her ilişkiye girmekte ve çıkmakta özgürdür; ama aynı zamanda, onun ayartıcı güçlerini sömürmek için sabırsızlanan güçler için kolay bir avdır” (Bauman, 2005: 271).

Postmodern cinsel etkinlik dar sınırlar içerisinde orgazm üzerine odaklanmıştır. Bu bakımdan postmodern seks bütün pratik niyetleri ve amaçları bakımından orgazm ile ilişkilidir. Onun en güçlü görevi sınırsız şekilde değişen, yeni ve benzersiz deneyimler sağlamaktır (Bauman, 2005: 276).

Sürekli olarak bu değişen deneyimlere yalnızca gerçek dünyada rastlanmaz. Dijital dünyada da sınırsız olarak değişen deneyimlere yönelik bir ilgi gelişmiştir. İşte bu durum da cinselliğin, seksin ve aşkın dijitalleşmesine, dijital ortamda yaşanılır hale gelmelerine yol açmıştır. Dijital dünyanın sunduğu olanaklar, geçici hale gelen birlikteliklerin daha da kolay yaşanmasına fırsat sağlamış ve onları çevrimiçi dünyanın egemen ilişkilerine dönüştürmüştür.

4. Dijitalleşen Geçici Aşklar

İnsanların dijital ilişkilere yönelmesinin en temel nedeni dışsal dünyadaki eksikliklerden kaynaklanır. Dışsal dünyada, gerçek ilişkilerde başarılı olamayan insanlar hiçbir zorluk ve risk taşımayan çevrimiçi ilişkilere gereksinim duyarlar. Dışsal dünyada başarılı olamadıkları için dijital dünyadaki birlikteliklere yönelirler.

Dışsal dünyadaki başarısızlıkların neden olduğu yalnızlıklardan insanları kurtaracağını vaat eden ilk araçlar “Walkman”lar olmuştur. Walkmanlar istenilen her yerde ve her zaman yalnızlıktan uzaklaşmaya dünyayı dinleyebilmeye yarayan ilk aygıtlardandır. Onları icat edip satışı sunanlar, “Bir daha asla yalnız kalmayacaksınız”ı vaat etmişlerdir. Çünkü onları üretenler insanların yalnızlık çektiklerini ve kendi yalnızlıklarından nefret ettiklerini bilmektedirler. Onlara göre bu insanlar yalnızca arkadaşlardan yoksun değildiler aynı zamanda arkadaşsızlıktan da kahrolmaktadırlar (Bauman, 2011a:12). Zamanla insanları yalnızlıktan kurtaran başka araçlar ve uygulamalar da gelişmiştir ki bunların başında sosyal medya ve arkadaşlık siteleri gelmektedir. İnternetin yaygınlaşması ve Facebook, Myspace gibi sos-

yal medya uygulamalarının gelişimiyle birlikte insanlar çevrim içi olmanın sağladığı dijital bağlantıları avantaj olarak görürler. Bundan dolayı çevrim içi hayata dâhil olurlar ve çok kısa bir süre içerisinde de onlara bağımlı hale gelirler. Bu noktada Zimmerman'dan oldukça etkilenmiş olan Bauman, internetteki sohbet odalarının vb. yerlerin yeni potansiyel uyuşturucular olduklarını düşünür. Tıpkı diğer uyuşturuculardaki yoksunluk durumlarının büyük olumsuzluklara yol açması gibi ebeveynleri tarafından internet bağlantıları bloke edilen veya cep telefonları bozulan bu insanların da büyük ıstıraplar çektiklerini söyler (Bauman, 2011a: 11-12).

İnsanları kendilerine bağımlı hale getiren çevrim içi ağların etkili olmasının ilk nedeni her an yani günün yirmi dört saati veya haftanın yedi günü onlara, diğer yalnız arkadaşlarına kolaylıkla ulaşma imkânı sunmalarıdır. Öyle ki bu arkadaşlardan birisi uykuya dalsa bile, onun geçici olmamaklığı kısa süre içerisinde telafi edilebilir. İkinci nedeni, çevrim içi ağlarda olası bir olumsuzluk durumunun kolaylıkla atlatılabilir olmasıdır. Çünkü sohbetin istenmeyen, nahoş muhabbetlere gitmesi durumunda bir tıkla bağlantı koparılabilir. Riski ve acısı olmayan tek bir parmak dokunuşuyla bu durumun üstesinden gelinebilir. Üçüncü nedeni ise çevrim içi araçların partner bulmayı daha kolaylaştırmasıdır. Bireyler çevrim içi flört ajanları sayesinde istedikleri renk tenini, saç rengini, kiloyu, boy uzunluğunu vb. taşıyan bireylerle bir araya gelirler ve onlarla ana babalarının, büyük anne ve büyük babalarının bütün ömürleri boyunca flört edebileceklerinden çok daha fazlasını tek bir gecede, elektronik ortamda yapabilirler (Bauman, 2011a: 29).

Dışsal dünyadaki herhangi bir topluluğa ait olmak kısıtlama ve yükümlülük talep eder ve bunun için de üyeleri sürekli olarak gözetler. Onların davranışlarını takip eder ve olası herhangi bir sapmaya izin vermez. Oysa dijital topluluklara giriş bu tür yükümlülükler içermez. Onlara dâhil olma veya ayrılma herhangi bir sorumluluk içermez. Gerçek ilişkilerin tersine sanal ilişkiye girmek ve bu ilişkiden çıkmak kolaydır. Çünkü “delete” tuşuna basmak her zaman için mümkündür (Bauman, 2012b: 13-14; Bauman-Lyon, 2016: 52-53). Çevrim içi alanın sunduğu bu kolaylıklar, bir “delete”lik aşkların ve ilişkilerin yaygınlaşmasına neden olur.

Gençler için sanal dünyanın asıl cazibesi çevrimdışı hayatı saran çelişkilere ve karışıklıklardan muaf olmasından kaynaklanır. Sorumluluğun daha az olduğu dijital dünya bireylerin kolaylıkla çeşitli birlikteliklere yönelme-

lerine neden olur. Çok kısa süre içerisinde azımsanmayacak derece deneyimlerde bulunmalarını sağlar. Bu birlikteliklerin istenmeyen yerlere varması durumunda da onlara bu ilişkileri kolaylıkla sonlandırma imkânı verir.

Gerçek dünya karşısında ondan daha fazla olanak vaat eden dijital dünya gençler için vazgeçilmez hale gelmiştir. Bugün gençlerin büyük kısmında akıllı telefon vardır ve onların adeta bir uzvu gibi ayrılmaz parçaları olmuştur. Yaşamlarının büyük kısmını çevrimiçi hayatla ve oradaki arkadaşlıklarla geçirmektedir.

Nihayetinde nesnelere ekonomi politikasında yaşanan değişimler aynı şekilde insan ilişkilerine de yansımıştır. Katı moderniteden, akışkan moderniteye geçiş insan ilişkilerinin bağlılığını, kalıcılığını değiştirmiş akışkan hale getirmiştir. Özellikle “Cinsel Devrimle” beraber insanlar uzun süreli bağlılıktan kaçınmaya, dijital aşka veya saf ilişkiye yönelmeye başlamıştır. Sadakat, uzun süreli bağlılık ve ömür boyu süreceği vaat edilen evlilikler korkulan ve riskli bulunan durumlar olarak görülmüştür. Bireyler artık daha esnek, geçici ve haz odaklı ilişkilere yönelmiştir. Bu tarz ilişkilerin daha risksiz olduğu düşünülmüştür. Fakat yapılan kimi çalışmalarda bireylerin bu tarz ilişkilerden de memnun kalmadığı, çelişkiye düştüğü görülmektedir. Nitekim Shere Hite, kadın cinselliği üzerine yapmış olduğu çalışmalarla bu durumu da değinmiştir. Hite anketinin raporlarına göre bireylerin dörtte üçü böylesi geçici aşkların, birlikteliklerin sağlıksız olduğundan, tatmin edici ve güven verici olmadığından şikâyet etmektedirler. Örneğin çalışmaya katılanlardan biri: “Her zaman beni gerçekten sevip sevmediğini veya onu daha fazla sevip sevmediğimi sorguluyorum”; ‘Bazen sevdiğimi bazen de ihmal edildiğimi hissediyorum. Tatmin oluyor muyum? Hayır’; ‘Kendimi ona, onun bana olduğunu düşündüğümünden daha muhtaç hissediyorum. Sevdiğimi hissediyorum ama biraz güvensizim.’ “ diyerek bir uyarıdan diğer bir uyarılmaya kadar süren ilişkilerin tatmin edici bulmadıklarını dile getirmektedir. Böylesi ilişkilerde herhangi bir güvenin oluşmadığını belirtmektedir. Fakat diğer yandan “Beni daha fazla istemesini istiyorum. Yine de, bana çok fazla bağlı olsaydı veya beni tüketseydi memnun olmazdım” da diyerek bağlanmadan kaçındığını, partnerinin kendisine bağlanmasını istemediğini ifade etmektedir (Giddens, 2010: 128). Benzer ifadeler diğer katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir: “Seksi çok severim. Ancak onu sadece sıcak, sevecen, karşılıklı saygı duyan, tam bir kişilik ilişkisi tamamlayabilir. Bu [geçici cinsel ilişki] bir ilişki ola-

maz. Aşkı kanıtlayamaz. Hiçbir şeyi kanıtlayamaz. Gerçekten sevmediğim insanlarla ya da emin olmadığım kişilerle ya da iyi tanıdığımı hissetmediğim insanlarla, seks yapmayı çok sık, rahatsız ve fiziksel olarak tatminsiz buldum. ‘Aşık’ olmak ve ‘ölüm bizi ayırana kadar’ evli olmak zorunda olduğunuzu inanmıyorum. Fakat zihin ve beden tek bir organizmadır ve hepsi birbirine bağlıdır ve çok yakın (cinsel) ilişki kurmuş insanlar birbirlerinden gerçekten hoşlanmadıkça o fiziksel olarak bile eğlenceli değildir!” (Hite, 1981: 478-479). Aynı şekilde diğer bir katılımcı: “Cinsel devrimin çok fazla acıya neden olduğunu düşünüyorum. İnsanlar onu bağlılıktan kaçınmak için kullanırlar; bir ilişkide çabalamaı reddederler, ‘mükemmel’ aşkı aramayı tercih ederler. İlişkilerde kendi yollarına fanteziler kuruyorlar, her zaman mükemmelliği arıyorlar, iki insanı bir arada tutmak için çabalamanın gerekli olduğunun ilk işaretlerinde korkarak kaçıyorlar. ... Eski usul daha iyiydi demiyorum ama nasıl bir hayatı dört gözle bekleyeceğimden korkuyorum. Evli değilim ama evlensem bile evliliğimin hayatta kalma şansı çok az. Ve açıkçası bu tarzın avantajlarını göremiyorum.” demiştir (Hite, 1981: 479-480). Son olarak başka bir katılımcı: “Bundan pek memnun değilim. İnsanlar daha fazla insanla daha sık seks yapıyor, ancak çoğu insanın sahip olduğu seks türü hala sağlıklı” (Hite, 1981: 454) diyerek bu tarz ilişkilere yönelik memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Öte yandan bahsi geçen katılımcıların söylemlerinden, “ölüm bizi ayırıcaya” kadar devam eden, “eski usul” uzun süreli ilişkilere ve sıkı bağlılıklara da mesafeli oldukları görülmektedir.

5. Sonuç

Kapitalizm her ne kadar belirli dönemlerde dayanıklı mal üretiminde bulunsa da zamanla nesnelerin tüketim çevriminin daha hızlı gerçekleşmesinin kendisinin çıkarına olacağını anlamıştır. Çünkü bu durum daha fazla malın tüketilmesi ve daha fazla kâr demektir. Bundan dolayı kapitalizm nesne çevrimini hızlandıracak şekilde kısa ömürlü, dayanıksız metalleri üretmeye başlamıştır. Fakat nesnelerin çevriminin hızlanması sadece metallerle sınırlı kalmamış, insani birlikteliklerin de değişmesine neden olmuştur. Uzun süreli birliktelikler ve bağlılıklar kaçınılması gereken ilişki biçimlerine dönüşmüştür. Böylelikle daha geçici, esnek birliktelikler hâkim olmaya başlamıştır.

Fiziksel dünyanın engellerini ve risklerini azaltma yönünde birçok avantaj sunan dijital dünya insan birlikteliklerinin geçiciliğini daha çok arttır-

miştir. Yeni ilişkiler kurmak ve kısa süre içerisinde atalarımızın bir ömür boyu yaşayamadıkları denli yoğun şeyler paylaşmak mümkün olmuştur. Aynı şekilde ilişkilerin istenilmeyen yerlere varması durumunda da bunlara son vermek oldukça kolay hale gelmiştir. Geçiciliği daha çok arttırmış olan dijital dünyanın oldukça etkili olmasının örneklerini gençlerin trafiğinin yoğun olduğu yerlerde, alışveriş merkezlerinde, ev içerisinde telefonlardan başlarını kaldıramamalarında vb. şeylerde görürüz. Bahsedilen durum ne yazık ki yalnızca gençler için geçerli değildir, yetişkinler de gerçek arkadaşlık, dostluk, akrabalık bağlarından uzaklaşmaktadırlar. Artık misafirlikler gibi yoğun sosyallik içeren ortamlarda bir araya gelen insanlar bile birbirleriyle etkili iletişimde bulunmamaktalar, bir süre sohbet ettikten sonra ellerindeki telefonlarla internette gezinmekteler. Yapılan paylaşımları, beğenileri ve yorumları takip etmektedirler. Bu durum ise onların arasındaki sözlü konuşmaların, bir şeyler paylaşmanın ve genel olarak sosyal alışverişin azalmasına neden olmaktadır.

Dijital aşta geçerli olan ama aslında onun temelinde yer alan ve uzun süreli bağlanmaların yerine geçen, daha geçici ilişkiler ise toplumsal açıdan birçok belirsizlik doğurmaktadır. Toplum önemli bir kurumunun, “aile”nin yitimiyle mi karşı karşıya kalmaktadır? Uzun süreli bağlanmayı gerektiren aile gibi kurumlar artık ciddi sorunlarla mı karşı karşıyadır? Yoksa onların yerini esnek ilişkiler veya yarı zamanlı çiftler mi almaktadır? Uzun süreli bağlanmalar acaba baskıcı görünmekte ve olumsuz bir kimliğe mi bürünmektedir? Durum şayet böyleyse, bunların neler olduklarını tespit edip onarmak mı iyidir yoksa onları bütünüyle ortadan kaldıracak yeni ilişki biçimleri mi egemen olmalıdır? Geçici ilişkilerin yaygınlık kazanmasıyla birlikte toplum nasıl ayakta kalabilecektir? Daha temelde sadece geçiciliğe dayalı bir ilişki var olabilecek midir? Geçiciliğin kendisi acaba zamanla ilişkinin kendisini ortadan kaldırma potansiyeline mi sahiptir?

Yukarıdaki sorulara kesin kes cevap vermek oldukça zordur. Çünkü bu sorulara cevap verebilmek için çok daha geniş kapsamlı uygulamalı bir çalışma yapmak gerekir. Hatta sonraki araştırmacılara böyle bir çalışmanın yapılması önerilir. Fakat tüm bu soruları Bauman’ın “akışkan aşk” ve Giddens’in “saf ilişki” kavramları çerçevesinde değerlendirip tek bir soruya indirgeyebiliriz. Başka bir deyişle ilişkilerin geçiciliğinin doğurduğu güvensizlik ve tatminsizlik ile bağlanmadan kaçınma arasında ortak bir nokta bulamayız mı acaba?

Öyle tahmin ediyoruz ki bunun bir bağlantı noktası var, o da “çok fazla bağlanmadan kaçınma”dır. Nitekim Hite raporlarından yorumlarına yer verdiğimiz kişiler de bu noktaya vurgu yapmaktadır. Bir yandan geçici ilişkilerin sağlıklı, tatminsiz ve güvensizliklerine değinirken diğer taraftan katı ve sıkı bağılıklardan kaçındıklarını dile getirmektedir. Dolayısıyla sorun oluşturan nokta, çok fazla bağlanmadır. Her şeyde aşırı bağlanmanın doğurduğu hastalık ve saplantıdan bireylerin kendilerini korumaları gerektiği gibi, sevgiye ve aşka dayalı birlikteliklerinde de çok fazla bağlanmanın risklerinden ve tehlikelerinden kendilerini uzaklaştırabilmelidirler. İlişkilerin doğurduğu güvensizlik ve tatminsizlikten kurtulmaları için bireylerin sevgiye ve aşka dayalı birbirlerine bağlanmaları gereklidir. Fakat diğer taraftan hastalıklı olan aşırı veya çok fazla bağlanmadan da uzak durmaları lazımdır. Ancak bu şekilde bir yandan kendi aralarındaki ilişkilerden haz alırlar bir yandan da toplumun ve onun kurumlarının devamını sağlayabilirler.

LIQUID MODERN SOCIETY, PURE RELATIONSHIP, AND THE BECOMING TRANSIENT STATE OF HUMAN PARTNERSHIPS

Abstract: The aim of the study is to explain the becoming transient of human partnerships based on the social theories of Bauman and Giddens. In order to achieve the purpose in question, a qualitative study was conducted and the literature review was applied to. As a result of the study, it has been understood that we, who live under advanced capitalism, are tempted by the production system to consume more objects and constantly run from one commodity to another and this situation makes human partnerships transient state. It has been determined that the acceleration of the object cycle causes transient relationships to gain weight in human partnerships. It has been determined that the acceleration of the object cycle causes transient relationships to gain weight in human partnerships. Individuals have seen long-term partnerships and close attachments as a situation that restricts their freedom of movement, prevents new opportunities, is frightening and should be avoided. Thus, they oriented towards transient partnerships, which Bauman conceptualized as “liquid love” and Giddens as “pure relationship”. The transience of human associations has led to the change of the family institution and its replacement by more transient “flexible” or “part-time couples”. On the other hand, in some studies, it has been stated that these new types of partnerships

are “too shallow”, “unhealthy” and “not satisfactory”. Therefore, it has been concluded that individuals should turn to partnerships based on love and affection and avoid excessive attachments in order to protect themselves from the risks of transient partnerships and to prevent the deconstruction of the family institution, which performs important functions in society.

Keywords: Capitalism, Liquid Modernity, Liquid Love, Pure Relationship.

Kaynaklar

Başer, Doğa (2013), “Dayatılan Düzenlerden Deneyimlenen Belirsizliklere: Ajanlar ve Araçlar” [(der.) Zülküf Kara (2013), **Bauman Sosyolojisi**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları] içinde: 111-138.

Bauman, Zygmunt (1999a), **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar** (Çeviri: Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Zygmunt (1999b), **Sosyolojik Düşünmek** (Çeviri: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2000), **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları** (Çeviri: İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2005), **Bireyselleşmiş Toplum** (Çeviri: Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2008), **Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty**, Cambridge and Malden: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (2011a), **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup** (Çeviri: Pelin Sıral), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Bauman, Zygmunt (2011b), **Culture in a Liquid World**, UK and USA: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (2011c), **Yaşam Sanatı** (Çeviri: Akın Sarı), İstanbul: Versus Kitap.

Bauman, Zygmunt (2012a), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları** (Çeviri: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2012b), **Akışkan Aşk** (Çeviri: Işık Ergüden), İstanbul: Versus Kitap.

Bauman, Zygmunt ve David Lyon (2016), **Akışkan Gözetim** (Çeviri: Elçin Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2018), **Akışkan Hayat** (Çeviri: Akın Emre Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berman, Marshall (2004), **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor** (Çeviri: Ümit

Altuğu ve Bülent Peker), İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, Anthony (2010), **Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm** (Çeviri: İdris Şahin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göka, Erol (2013), “Akışkan Sınırlar: Bir Modern İlişki Eleştirmeni Olarak Bauman” [(der.) Zülküf Kara (2013), **Bauman Sosyolojisi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları] *içinde*: 189-206.

Hite, Shere (1981) *The Hite Report A Nationwide Study of Female Sexuality*, New York: Dell Publishing.

Jacobsen, Michael Hviid and Sophia **Marshman** (2008), “Bauman on Metaphors: A Harbinger of Humanistic Hybrid Sociology”, *in* [(eds.) Michael Hviid Jacobsen and Poul Poder (2008), **The Sociology of Zygmunt Bauman: Challenges and Critiques**, Ashgate, England: Hamshire, USA: Burlington] pp. 19-39.

Marx, Karl ve F. **Engels** (2011), **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri** (Çeviri: Muzaffer Erdost), Ankara: Sol Yayınları.